

SOCIALIZMUS A SAMOSPRAVA

MIHAILO MARKOVIČ

Filozofické podujatie „Letná škola na Korčule“ stalo sa už vnútornou zložkou ideologického života v Juhoslávii. Na jej seminároch stretajú sa každoročne marxistickí filozofi z Juhoslávie a filozofi zo zahraničia na zaujímavých debatách o aktuálnych filozofických problémoch dneška. Prednedávnom vyšiel v Juhoslávii zborník Zmysel a perspektívy socializmu. Obsahuje prednášky, ktoré v rámci letnej školy na Korčule predniesli juhoslovanskí a zahraniční filozofi. Týkajú sa páľčivých filozofických problémov svetového a juhoslovanského socializmu. Práce uverejnené v zborníku vynikajú tvorivosťou i tým, že odvážne nastoľujú protirečenia socialistického hnutia. Zvláštnu pozornosť si zasluhuje prednáška profesora M. Markoviča, vedúceho oddelenia filozofie a sociologie belehradskej univerzity, ktorú uverejňujeme v podstatnom výťahu.

1. Politické odcudzenie za socializmu

Pod politikou v najširšom slova zmysle rozumiem všetky druhy ľudskej činnosti pri vynášaní a uskutočňovaní rozhodnutí, ktorými sa regulujú a usmerňujú významné verejné spoločenské procesy. Marx oprávnenne považoval politiku v triednej spoločnosti za oblasť odcudzenia.

Čo sa stáva s politikou po zrušení vládnucej triedy kapitalistickej spoločnosti? Počas revolučného procesu, v ktorom sa ruší politická a hospodárska moc buržoázie, prichádza k významným zmenám: ruší sa od základu štátny aparát starej spoločnosti, miznú meštiacke strany, politika nadobúda obrovský význam, lebo sa jej záležitosťou, t. j. záležitosťou revolučného centralizovaného regulovania a usmerňovania stávajú i ekonomika, veda, kultúra, i umenie, a čo je obzvlášť dôležité, politicky sa aktivizujú veľmi široké vrstvy ľudu. Obrovské množstvo ľudí zúčastňuje sa bezprostredne v procese politického prekonávania starej spoločnosti alebo má aspoň pocit, že od jeho stanoviska závisí ďalší beh udalostí.

Avšak neskôr, čím viac času uplynie od úspešného revolučného zúčtovania s voľakedajšou vládnuťou triedou, tým jasnejšie sa prejavuje tendencia krajnej koncentrácie rozhodovania o všetkých kľúčových spoločenských otázkach v rukách ohraničeného zoskupenia vedúcich. Úprimne povedané, oni rozhodujú v mene ostatných, často s ich sú-

hlasom, občas dokonca i za ich skutočnej aktuálnej alebo potencionálnej podpory. Avšak len čo v spoločnosti prišlo k takémuto ostrému rozdeleniu na tých, ktorí sú trvalými politickými subjektmi, ktorí vynášajú a uskutočňujú rozhodnutia a na tých, ktorí sú trvale politickými objektmi, ktorí majú tieto rozhodnutia iba schváliť a správať sa v súlade s nimi, nie je ťažké odhaliť všetky podstatné črty politického odcudzenia. A síce:

1. Človek stráca kontrolu nad politickými ustanovzňami: nad štátom, stranou atď., ktoré vytvoril a ktoré fungujú v jeho mene. Z toho vyplýva jeho pocit bezmocnosti: nie je súčasťou politického procesu a nemá nijaký vplyv na beh udalosti. Politické dianie, včítane toho, kde sa očakáva jeho aktivita — ako je to v prípade volieb — stráca pre neho zmysel, lebo nemožno hovoriť o skutočnej voľbe, ak jeho hlas nehrá nijakú úlohu. Preto politika prestáva poskytovať skutočné intelektuálne alebo emotívne uspokojenie — prichádza aj k morálnej degradácii a k znižovaniu noriem politického správania sa tých, ktorí napriek všetkému považujú za užitočné politicky sa angažovať. Preto sa často strach, starosti, túžba dosiahnuť úspech stávajú primárnymi motívmi politickej činnosti.

2. V byrokratickej spoločnosti sa človek odcudzuje iným ľuďom; buď patrí k tým, ktorí vládnu, alebo k tým, nad ktorými sa vládne. V prvom prípade rozvíja sa v ňom výrazne neludský cit pre hierarchiu, pre spoločenské postavenie: keď si vyberá tých, s ktorými chce udržiavať blízke vzťahy, nie je pre neho primárne, čím druhý človek je, ale akú má funkciu. Funkcia sa bude priateľiť s funkciou a nie človek s človekom. V inom prípade sa politicky apatický jednotlivec v spoločnosti — kde je politike podriadené všetko ostatné a kde jeho postup alebo pád veľmi závisia od toho, čo si o ňom myslia v silných politických ustanovizniach — dostáva často do situácie, keď pred ostatnými hrá úlohy, ktoré mu nesedia, lebo má podozrenie, že podobné úlohy hrajú aj ostatní. V tomto ovzduší nedôvery, neúprimnosti, vyumelkovanosti zanikajú mnohé potenciálne ľudské a intímne vzťahy medzi ľuďmi skôr, ako sa rozvinuli. V drastických formách byrokratickej spoločnosti (za Stalinových čias) jednotlivec musel niekedy skrývať svoje politické názory aj pred členmi svojej rodiny.

3. Politická činnosť v byrokratickej spoločnosti prestáva byť tvorivou činnosťou. Preto sa človek, ktorý ju vykonáva, odcudzuje od určitej svojej podstatnej potreby a podstatnej možnosti svojho ľudského spôsobu existencie. Diskusia, pre ktorú sú už vopred napísané závery, voľby s vopred určenými kandidátmi, kritika, o ktorej sa vopred vie, že nedosiahne nijaký efekt a že je iba súčasťou určitého zvláštneho rituálu — všetko to robí politickú činnosť čisto manifestačnou, pretvára ju v rutinu a v prázdny formalizmus. Preto aj niet nikde toľko klišé a stereotypu, toľko duchovnej prázdnoty a trápnej nudy ako v činnosti byrokratizovaného politického aparátu.

4. Konečne všetky tieto okolnosti vedú často k úplnému rozpolteniu spôsobu politickej existencie človeka a možnosti jeho autentického bytia. Jednu z foriem takéhoto konfliktu nachádzame u tých, ktorí si uvedomujú svoju degradáciu a ktorí vedia, že je ich oportunistická alebo byrokratická existencia ďaleko pod úrovňou toho, čím mohli byť a čím by mali byť. Druhú formu straty svojho skutočného „ja“ nachádzame v cezarských politických štruktúrach. Dejiny socializmu zaznamenávajú, že takéto štruktúry existovali často v počiatočných byrokratických fázach socializmu. Sociálni psychológovia vysvetlili povahu procesu, ku ktorému prišlo v tomto prípade. Pocit ohrozenia — ktorý môže byť objektívne historicky podmienený alebo vytvorený a podnecovaný primeranou propagandou — vedie k intenzívnemu afektívnemu stotožneniu más a vodcu, k pripravenosti más nasledovať ho slepo, fanaticky. Vtedy prichádza k výraznej regresii a depersonalizácii jednotlivca. Namiesto toho, aby sa progresívne rozvíjal a individualizoval, jednotlivec zabúda na seba, na svoje potreby a schopnosti, na svoje životné projekty,

zbavuje sa osobnej zodpovednosti a stáva sa zložkou masy, ktorá sa celkom nekriticcky a iracionálne dáva k dispozícii vodcom.

Táto analýza ukazuje, že sú v pokapitalistickej spoločnosti, ktorá smeruje k socializmu, možné drastické formy politického odcudzenia, ak sa revolučná elita premenila na byrokráciu a ak prišlo k rozdeleniu ľudí na politické subjekty a politické objekty. Je načase vysvetliť aj samu kategóriu byrokracie, ktorú predpokladá celý doterajší výklad.

2. Podstata byrokracie

Je to pojem, ktorý sa pri aplikovaní na spoločnosť prechodného obdobia bezpochyby zovšeobecnil. V kapitalistickej spoločnosti je byrokráciou aparát odborníkov — realizátorov a možno ju viac alebo menej stotožňovať so spoločenskou skupinou, ktorá tvorí štátny aparát a uskutočňuje výkonnú moc. I Marx a Lenin — prvý pri analýze občianskej vojny vo Francúzsku, druhý najmä vo svojich posledných spisoch — si uvedomovali nebezpečenstvo, že sa po úspešnej politickej revolúcii formuje nová byrokrácia z radov samých vedúcich víťaznej robotníckej triedy. Avšak Stalin čoskoro po Leninovej smrti posunul význam termínu — „byrokratickým“ sa začal nazývať iba určitý chladný, povýšenecký, rutinérsky formalistický vzťah niektorých funkcionárov k jednoduchým ľuďom a ich problémom. Iba kritika stalinizmu nastolí na program problém byrokracie ako spoločenskej skupiny, ktorá monopolizovala politickú moc vo svojich rukách... Z druhej strany v rozširovaní pojmu byrokracie sa ide občas tak ďaleko, že sa stotožňuje s každou spoločenskou skupinou, ktorá riadi a usmerňuje spoločenské procesy. Preto sa potom hovorí, že politika sama od seba plodí byrokráciu a že byrokrácia nevyhnutne súvisí s existenciou funkcie centralizovaného plánovania v spoločnosti. V tomto prípade sa veľmi dialekticky chápu pojmy politika, centralizácia a plánovanie. Aj v rozvinutej socialistickej spoločnosti bude existovať funkcia riadenia a usmerňovania, a to práve z hľadiska celku, teda na úrovni centrálnych spoločenských orgánov. Bez toho si nemožno predstaviť racionálnu kontrolu spoločenskej výroby, o ktorej hovorí Marx ako o podstatnej charakteristike spoločnosti prechodného obdobia.

Jednotlivci, ktorí vykonávajú tieto funkcie riadenia nepatria preto hneď k byrokrácii — v tom zmysle môžeme rozlišovať medzi politikou samosprávy a byrokratizovanou politikou. V skutočnosti *politická byrokrácia je stála a koherentná spoločenská skupina, ktorá sa politikou zaoberá profesionálne, ktorá sa zbavila kontroly nás a ktorá si vďaka neobmedzenej moci pri rozdeľovaní minulej, spredmetnenej práce zabezpečuje menšie alebo väčšie hmotné privilégiá*. Všetky tieto tri podmienky sú nevyhnutné, avšak iba v jednote tvoria dostatočný predpoklad pre existenciu byrokracie.

1. *Profesionalizácia politiky* je prvým krokom k izolovanej, vo vzťahu k spoločnosti uzavretej a veľmi solidárnej skupiny. V tom zmysle je byrokrácia spoločenskou vrstvou, ktorá sa snaží zachovať natrvalo princíp parcializácie v spoločnosti, kde sa v procese revolúcie začal tento princíp už prekonávať. Po zrušení buržoázie ako triedy všetky spoločenské vrstvy okrem byrokracie majú záujem na tom, aby sa politická činnosť stala všeobecnou, verejnou a všetkým prístupnou činnosťou a aby bola mravnou, spravodlivou, filozoficky domyslenou, vedecky fundovanou — teda aby sa zo zvláštnej parciálnej sféry spoločenského vedomia a činnosti stala momentom racionálnej a humannej ľudskej praxe...

2. *Osamostatňovanie byrokracie od nás*, v mene ktorých riadi, spočíva v tom, že sa voľby menia na čistú formu, že sa zodpovednosť voličom nahradzuje zodpovednosťou stranickým fóram, že sa nedá ani hovoriť o nejakom odvolávaní volených zo strany voličov — už z toho jednoduchého dôvodu, že sú títo atomizovaní, navzájom izolovaní

a ako jednotlivci bezmocní. V kľúčových hospodárskych a politických procesoch takejto spoločnosti najväčší počet ľudí je trvale v postavení objektov dejín. Je masou, ktorá poskytuje potrebnú hmotnú energiu pre uskutočňovanie zdanlivo kolektívnej vôle, ktorú im sprostredkuje byrokracia. V skutočnosti je byrokracia za týchto podmienok jediným historickým subjektom...

3. *Byrokracia má úplný monopol v rozhodovaní o distribúcii a používaní minulej spredmetnenej práce. Pravidelne ho využíva, aby si vydobyla rozličné hmotné privilégia.* A to nie je náhoda, hoci dejiny zaznamenali aj jednotlivé prípady skromnosti a asketizmu. Ako spoločenská vrstva byrokracia sa regrutuje z radov jednotlivcov, ktorí už nemajú nijaké humanistické ideály majú len veľmi málo rozvinuté ľudské potreby. Potreba mať spoločenskú moc je základnou životnou potrebou byrokrata. Avšak moc sa okrem iného dosahuje aj vlastnením vecí a neobmedzeným disponovaním nimi. Najdrahšie autá, štýlový nábytok, osobný šofér atď., všetko to sú pre byrokrata predovšetkým symboly jeho spoločenského postavenia, stupňa jeho moci. Prvotne veľmi sprostredkovane rozvíjaná túžba po súkromnom vlastníctve a rozdeľovaní môže sa stať dominantným motívom už v druhej generácii byrokratov. Tak sa to, čo na začiatku bolo určitým typickým ideologickým stanoviskom — snaha racionalizovať a ospravedlniť vykorisťovateľský vzťah, ktorý nie je celkom jasný ani samému novoformovanému byrokratovi — stáva sa neskôr výrazne cynickým a pokryteckým stanoviskom: vlastným slovám sa už často neverí, ale sa používajú iba z čisto pragmatických dôvodov — aby sa vedome zahalila nová forma vykorisťovania. Ukazuje sa teda, že pre zrušenie vykorisťovania nestačí iba zrušiť súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov. Kým relatívne málo vyvinuté výrobné sily a relatívny hmotný nedostatok plodia túžbu vlastníť čo najviac materiálnych statkov a kým určitá zvláštna spoločenská skupina má monopol v rozhodovaní o rozdeľovaní spredmetnenej práce, môže táto skupina využívať časť nadhodnoty pre svoje zvláštne a nie všeobecné spoločenské potreby. Byrokracia je teda *nositeľom zásady vykorisťovania* v spoločnosti, v ktorej sa už zrušili všetky ostatné vykorisťovateľské spoločenské zoskupenia.

Pojem byrokracie, ktorý sme vyložili, je teoretický pojem. Zjednodušene vyjadruje úplnú rozvinutú formu niečoho, čo sa v skutočnosti nachádza na rozličných stupňoch, alebo čo má iba niektoré zo spomínaných charakteristických črt. Preto, keď nejde o konkrétnu empirickú skutočnosť určitej krajiny, budeme musieť niekedy hovoriť o tendencii byrokratizácie a tom, že sa jednotlivci stávajú o to viac byrokratmi o čo viac sa v ich prípade stretávame s uvedenými formami.

Bolo by nesprávne *stotožňovať* byrokraciu s vrstvou profesionálnych politikov v socialistickej spoločnosti. Byrokrati sú i medzi vedúcimi a organizátormi v oblasti hospodárstva, vedy a umenia. Okrem toho sú politici, ktorí pôsobia v smere prekonávania byrokratizmu progresívnym uskutočňovaním sústavy samosprávy, práve tak, ako je i hodne politických jednotlivcov, vo vnútri ktorých zápasia medzi sebou revolucionár a byrokrat...

3. Zmysel samosprávy

Dialektická negácia tzv. štátneho socializmu s jeho vnútornými tendenciami byrokratizácie je spoločenská samospráva. Samospráva znamená, že funkcie spravovania nevykonáva už nijaká sila mimo spoločnosti, v protiklade k mase spoločnosti, ale tí istí jednotlivci, ktorí produkujú, ktorí utvárajú spoločenský život vo všetkých jeho formách. Samospráva znamená prekonávanie trvalého a ustáleného rozdelenia spoločnosti na subjekty a objekty dejín, na spravujúcich a vykonávateľov, na prefikáný spoločenský

rozum a jeho fyzické nástroje v ľudskej podobe. Pojem samosprávy, ktorý používame, znamená v kontexte Marxovho humanistického myslenia racionálne a revolučné riadenie.

Samozrejme, samospráva neznamená, že sa každý jednotlivec priamo zúčastňuje na riadení. Takáto bezprostredná samospráva je možná iba v základných spoločenských organizáciách — podnikoch, štvrtiach, školách atď. Samospráva znamená, že funkcie spravovania v širších spoločenských organizáciách vykonávajú striedavo jednotlivci, ktorí fakticky vyjadrujú vôľu ľudu a ktorým ich funkcie neumožňujú dokonca ani dočasne nijaké hmotné privilégia, nijaké nadradené postavenie v spoločnosti — nič viac ako dôveru, úctu a lásku. V spoločnosti, v ktorej sa rozvíja samospráva, stále viac sa uplatňuje kritérium osobných schopností kandidáta — jeho rozumu, vedomostí, mravnej integrity, šikovnosti. V byrokratickej spoločnosti funkcia riadenia prinášala určitú autoritu. V tomto prípade sa najprv musí dosiahnuť autorita, aby človek mal česť vykonávať určitú politickú funkciu...

Pre marxistickú teóriu je podstatná téza o objektívnej možnosti samosprávy a nie o jej nevyhnutnom uskutočnení. Sám pojem samosprávy predpokladá, že sami ľudia sú tvorcami dejín za daných podmienok, teda v rámci určitých objektívne daných možností. Preto pojem samosprávy predpokladá otvorené aktivistické chápanie dejín, v ktorom sa prekonáva vykonštruovaná priepasť medzi zákonom a náhodou, nevyhnutnosťou a slobodou. Filozofia byrokracie je v tomto ohľade prakticky celkom iná. Byrokracia bráni voluntarizmus, keď ide o budúcnosť a absolútny determinizmus, keď ide o minulosť. Keďže jej chýbajú vedecké poznatky, keďže k vedcom nemá dosť dôvery a konečne keďže by aj najracionálnejšie rozhodnutia, najprimeranejšie predpokladnému sledu udalostí, boli často v protiklade s jej záujmami, byrokracia sa ani nepokúša racionálne poznať svoje rozhodnutia, potrebnú autoritu im zabezpečuje v najlepšom prípade svojvoľným odvolávaním sa na texty klasikov. Avšak nedotknuteľnú aureolu nevyhnutnosti poskytuje pritom všetkému, čo sa stalo v minulosti. V oboch prípadoch nemá kľúčový pojem reálnej možnosti nijaký zmysel. Dejiny sa chápu ako lineárny proces, v ktorom byrokracia nemá nikdy možnosť dopustiť sa chýb.

Avšak ak sú dejiny otvoreným a multilineárnym procesom, v ktorom nič nie je vopred celkom zaručené, vzniká otázka: či samospráva nemôže priviesť k chaosu a dezintegrácii, k nadvláde živelnosti, k zlému a neracionálnemu riešeniu kľúčových otázok spoločnosti? Áno, k tomu podľa názoru byrokracie môže a dokonca musí prísť, a o tom nemožno ani pochybovať. Z toho vyplýva jej historická zodpovednosť za ďalšiu výstavbu socializmu. Za týmto sa skrýva nielen nedôvera voči inteligencii, ale aj v podstate aristokratické stanovisko k robotníckej triede a ľudu vôbec. Nech už hovorí o ľude čokoľvek, byrokracia ho v podstate považuje za primitívnu zaostalú masu, ktorá by bez jej moci zdívela a zničila všetky výdobytky revolúcie. Z toho v konečnom dôsledku má vyplývať, že budovanie socializmu je určitým násilným obšťastňovaním, pričom obšťastňujúci vždy hovorí v mene obšťastňovaného...

Konečne, jeden z najpodstatnejších rozdielov vo filozofických predpokladoch byrokraticizmu a samosprávy nachádzame v stanovisku k dialektike. Byrokracia často používa formuly dialektiky. Okrem toho vynakladá veľké úsilie, aby o spoločnosti, ktorú kontroluje, vytvorila v maximálnej miere zdanie dialektičnosti, t. j. zdanie stáleho pohybu a zdokonaľovania. Vyvíja obrovskú aktivitu pri vymýšľaní nových spoločenských foriem, nových inštitucionálnych rámcov, nových programov. Tieto formy a ustanovizne sa menia skôr, akoby sa poriadne vyskúšali, programy sa „prekonávajú“ skôr, ako sa v praxi mohli realizovať. Táto pseudodialektičnosť kráča ruka v ruke s rozhodným popieraním dialektiky vo všetkých podstatných veciach. Dialektická jednota rôzneho redukuje sa na „monolitnú jednotu“. Protirečenia sa popierajú a zahaľujú. Od filozofov, vedcov a umelcov

sa žiada, aby predovšetkým potvrdzovali existujúce, aby hľadali v ňom pozitívne. Verejná kritika sa obyčajne chápe ako malomeštiacka konfúznosť a často sa znemožňuje najbrutálnejším spôsobom.

Samospráva práve naopak predpokladá dialektiku v tej miere, aby sa mohla stať politickou dialektikou v praxi. Samospráva je iba zvláštnym prípadom samopohybu; predpokladá teda boj rozličných tendencií, názorov, projektov, hoci vo vyvinutej spoločnosti majú všetky tieto napätia a konflikty stále ľudanejšiu formu a riešia sa stále ľudskejšie spôsobom. Máme teda dočinenia s pluralistickou spoločnosťou, v ktorej existuje množstvo rozličných skupín a spoločenstiev, avšak v ktorej i stupeň socializácie veľmi postúpil, v ktorej sú určité hodnoty tak všeobecne platné, že pre zachovanie integrity nepotrebuje už nijakú silu. Verejná spoločenská kritika je najúčinniejším prostriedkom nepretržitého odhaľovania a prekonávania ohraničenosti každej existujúcej spoločenskej formy.

Byrokracia mala doteraz veľmi mnoho úspechov. v boji proti prenikaniu dialektickej teórie a metódy, v boji proti dialektickému spôsobu vysvetľovania súčasného historického procesu. Dosahovala to formalizáciou, odludšťovaním dialektiky, jej prevažným spájaním s prírodnými vedami.

Avšak proti dialektike ako objektívnej štruktúre samého historického procesu je bezmocná. Boj byrokracie za zachovanie jej privilegovaného postavenia v pokapitalistickej spoločnosti je zároveň prípravou podmienok pre jej zánik. Aby vytvorila ilúziu, že vystupuje v mene pokrokových síl spoločnosti na najdôležitejší cieľ revolučného hnutia, mení to, čo bolo prostriedkom jeho uskutočnenia — spriemyslenie, zvyšovanie produktivity, hmotný blahobyť. Nech už to vedie k akýmkoľvek deformáciám, v spoločnosti sa tak vytvára stále viac situácia, v ktorej byrokracia stratí aj posledný dôvod pre svoju existenciu.

Definitívnym rušením byrokracie a vzťahov triednej spoločnosti, ktorých je nositeľom (politická parcializácia, zvečňovanie a vykorisťovanie), končí prvá veľká fáza prechodného obdobia. Historickou spoločenskou formou, ktorá nasleduje, je systém samosprávy.

4. Samospráva ako historický proces

Ak spoločenskú samosprávu chápeme ucelene, je zrejmé, že jej uplatňovanie je základnou spoločenskou revolúciou a že ho musíme pochopiť ako dlhotrvajúci historický proces a nie ako chvílkový akt.

V našej krajine ho zaviedli najprv na úrovni podnikov, neskôr sa postupne rozširovalo aj na ostatné pracovné organizácie a spoločenské ustanovizne. Avšak na úrovni ústredných orgánov sme iba začali realizovať určité prechodné formy, ktoré otvárajú cestu k samospráve (uvádzanie neprofesionálnych politických aktivistov do skupstín, začiatok uplatňovania rotácie¹, posilňovanie demokratizmu v činnosti výborov skupstín, prvé hoci i nedostatočné opatrenia, smerujúce k obmedzovaniu privilégii).

Preto je pre našu samosprávu charakteristické 1. že je ešte veľmi neúplná, nedobudovaná po najvyššiu úroveň, 2. že zavedené formy samosprávy v našej krajine nenaobdudli pre relatívnu zaostalosť na technickom, hospodárskom a kultúrnom poli ešte plný obsah a pritom občasnú prehnanú zdôrazňovanie inštitucionálnych rámcov, štaútov, pracovných poriadkov, atď. hrozí tým, že sa ešte viac zdôrazní v ňom formalistický prvok...

Aby sme konkrétnejšie zhodnotili terajší stav a perspektívy ďalšieho rozvoja spoloč-

¹ Rotácia znamená zmenu miesta v uzavretom kruhu. To nie je to, čo sa chcelo dosiahnuť, ale zodpovedá tomu, čo prevažuje v praxi.

čenskej samosprávy, je nevyhnutné vyzdvihnúť rad jeho objektívnych predpokladov. Postupným utváraním týchto predpokladov vzniká možnosť plnšej realizácie samosprávy.

Prvá skupina predpokladov je *technickej* povahy. Súčasná strojová technika stále viac mení úlohu robotníka vo výrobe. Pomaly prestáva byť časťou stroja a stále viac sa stáva aktívnym prvkom určitého veľmi zložitého systému. Zvlášť revolučne pôsobí automatizácia. Okrem toho tým, že prináša mnoho času pre nevýrobné činnosti, privádza k rušeniu rozdielu medzi fyzicky pracujúcim a úradníkom, integruje výrobcu v ucelený výrobný proces a prebúda v ňom záujem o čo najefektívnejšiu činnosť podniku ako celku. Toto kriesenie záujmu o čo účinnejšie riadenie výrobného procesu ako celku podmieňuje okrem iného i fakt, že pojem *jednotlivého* pracovného efektu a pojem produktivity práce *jednotlivca* stráca každý význam. Práca jednotlivca sa už nedá merať — je iba momentom pracovného efektu celého kolektívu...

Druhá skupina podmienok je *ekonomickej* povahy a týka sa predovšetkým úrovne hospodárskeho vývinu. Samospráva sa môže úspešne rozvíjať iba v relatívne bohatej spoločnosti, v ktorej sú už uspokojené elementárne životné potreby ľudí a v ktorej každý jednotlivec dosiahol už taký stupeň hospodárskej istoty, že sa nemusí obávať možných hospodárskych represálií v prípade, keď sa spoločensky angažuje...

Tretia skupina podmienok je *politickej* povahy. Keby štátny a stranický aparát vynášal všetky rozhodujúce hospodárske, kádrové a iné rozhodnutia a do detailov určoval rámec, v ktorom sa má rozhodovanie orgánov spoločenskej samosprávy pohybovať, samospráva by za takých okolností bola ideologickou fikciou, ktorá má málo spoločného s realnými spoločenskými vzťahmi. Rozvoj samosprávy je preto iba iným termínom pre proces odumierania štátu. Z druhej strany predpokladá, že sa revolučná strana klasického typu premení na organizáciu, základnou úlohou ktorej je: rozvoj socialistického vedomia, aktivizácia mas k tomu, aby realizovali optimálne, objektívne historické možnosti krajiny v danom období...

Konečne, štvrtá skupina je *kultúrnej* povahy. Iba vzdelaní, kultivovaní robotníci, ktorí si uvedomujú svoju historickú úlohu, môžu sa úspešne zúčastňovať riadenia spoločenských procesov...

5. Protirečenie dnešnej sústavy samosprávy v našej krajine

Mnohé z uvedených podmienok sa v našej krajine ešte vôbec nerealizovali. Preto sa u nás dá hovoriť iba o prvých počiatočných krokoch pri realizovaní spoločenskej samosprávy...

Podrobnejšia analýza tejto nedokonalosti odhaľuje nasledovné protirečenia:

a) *Protirečenie samosprávy a štátu.* Našu dnešnú spoločenskú sústavu charakterizujú snahy objaviť dočasnú rovnováhu medzi dvoma nezlučiteľnými prvkami: štátom, politickou formou, zdedenou po kapitalistickej spoločnosti, a samosprávou, politickou formou novej socialistickej spoločnosti. Štát je u nás ešte stále veľmi silný a pevne drží vo svojich rukách všetky najpodstatnejšie ekonomické funkcie: daňovú a úverovú sústavu, investičnú politiku, plánovanie, určovanie základných hospodárskych regulatívov. Disponuje taktiež levím podielom spredmetnenej práce. Existencia štátu vôbec, najmä takéhoto silného štátu, živelne plodí byrokratické tendencie, ktoré sú, prirodzene, tendenciami odporu proti ďalšiemu rozvoju spoločenskej samosprávy, jeho konzervovania v dnešných počiatočných a obmedzených formách... Preto protirečenie štátu a samosprávy vyrieši sa u nás postupným prekonávaním štátu a jeho nahrádzaním orgánmi samosprávy...

b) *Samospráva a usmerňovanie.* Keď sa samospráva redukuje iba na úroveň miestnych

orgánov a usmerňovanie sa pochopí ako striktné byrokratické plánovanie z centra, tak sa tieto dva podstatné princípy socialistickej spoločnosti dostanú do nezmieriteľného protirečenia. Autorita a disciplína, ktorú prináša plán, akoby vylučovala iniciatívu a slobodu jednotlivcov a kolektívu. Zdá sa, že samostatné rozhodovanie miestnych orgánov samosprávy prináša určitú živelnosť, ktorá je nezlučiteľná s plánovaním. Predsa sa však toto protirečenie postupne eliminuje v tej miere, ako sa samospráva rozširuje aj na centrálné orgány spoločnosti a ako sa centralizované plánovanie debyrokratizuje a privádza do súladu s decentralizovaným plánovaním.

c) V relatívne zaostalom prostredí, v podmienkach hospodárskeho nedostatku a pritom v kolektívoch, ktoré nie sú dosť politicky a kultúrne vyspelé, prichádza k protirečeniu medzi samosprávou a miestnymi byrokratickými tendenciami. Vytvárajú sa byrokratické kliky, ktoré tvoria technický vedúci a funkcionári politických ustanovizní a organizácií (Sväzu komunistov, odborov, orgánov moci), ktoré niekedy zahŕňajú aj vedúcich aktivistov robotníckych rád a ktoré si prisvojujú všetku moc v podniku alebo obci. Členovia týchto klik neuznávajú svoje funkcie a svoj vplyv, aby dosiahli úplnú kontrolu nad rozhodovaním a nie zriekať aby dosiahli aj určité hmotné privilégiá pre seba a svojich priateľov. To vedie k ďalšej pasivizácii a demobilizácii mäs — niekedy i k hlbokaj demoralizácii kolektívu.

d) Konečne, počiatky v zavádzaní samosprávy stretávajú sa u nás s väčším zdôrazňovaním hmotných stimulov, úlohy trhu ako regulatívu výroby, slobodného pôsobenia hospodárskych zákonov. V tejto súvislosti vzniká otázka: ako priviesť do súladu samosprávu s tovarovo-peňažnými vzťahmi, ktoré sú s určitými modifikáciami prevzaté z kapitalistickej spoločnosti. To je skutočne objektívne protirečenie. V základe samosprávy spočíva princíp slobody človeka, princíp iniciatívy subjektu, ktorá v konečnom dôsledku vedie k realizácii určitých ľudských hodnôt. V základe tovarovo-peňažného hospodárstva je princíp hospodárskej nevyhnutnosti, princíp činnosti za čo najväčší príjem. Je síce pravda, že sa počítačné formy robotníckej samosprávy nedajú realizovať bez hmotnej zainteresovanosti robotníkov a ona sa zase nemôže rozvinúť ak niet súťaženia medzi podnikmi na trhu a ak neexistujú tržné regulatívy výroby. Z druhej strany však, ak by sa tovarovo-peňažné vzťahy zachovali natrvalo, mohli by pomaly viesť k degenerácii samosprávy v určitý typ kapitalistického družstevníctva. Ak by sa hodnota podniku *trvale* posudzovala iba podľa úspechu pri realizovaní príjmu a ak by sa úplne vžilo, že základným záujmom robotníkov má byť čo najväčší osobný zárobok, tak by to vyvolalo hlboké dôsledky v mentalite a morálke robotníkov a všetkých ostatných pracujúcich ľudí. Typ ľudí, ktorých by takáto spoločnosť vytvárala, nelíšil by sa podstatne od toho typu ľudí, ktorých vytvára kapitalizmus... Riešenie protirečenia samosprávy a tovarovo-peňažných hospodárskych vzťahov dosiahne sa prekonávaním motívov zárobku a vlastníctva ako univerzálneho motívu ľudskej činnosti. A to je možné iba v tej miere, v akej sa spoločnosť oslobodzuje od hmotnej biedy a nedostatku, v akej rozvíja vyššie potreby svojich členov, ako sú: potreba tvorivej činnosti, politického angažovania, kultúry a umenia, potreba poznávania, potreba blízkych a ľudských vzťahov s ostatnými ľuďmi. Hmotné stimuly za takýchto okolností strácajú svoj primárny význam.

Z predchádzajúcej analýzy niektorých kľúčových protirečení našej spoločnosti vyplýva záver, že je ďalší rozvoj spoločenskej samosprávy nevyhnutnou cestou ku skutočnej socialistickej spoločnosti a že tento rozvoj nevyhnutne vyžaduje tieto predpoklady: odumieranie štátu, premenu ústredných štátnych orgánov na orgány samosprávy, zvyšovanie kultúrnej a politickej úrovne robotníckej triedy a eliminovanie miestnych byrokratických klik a konečne, postupné prekonávanie tovarovo-peňažných vzťahov a jednostranne hmotnej motivácie v procese výrobnej činnosti. (ak)